

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2021.47.10>

Andrzej PASZTA

Polskie Towarzystwo Numizmatyczne

Piotr PASZTA

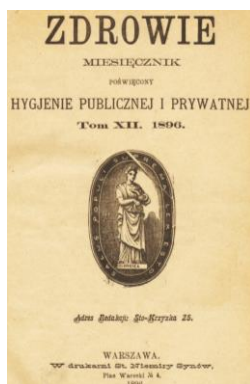
Polskie Towarzystwo Numizmatyczne

Początki działalności Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego w Częstochowie w latach 1903–1906 w oparciu o zachowaną korespondencję

Wstęp

Inicjatorem i twórcą Towarzystwa Higienicznego w Warszawie był lekarz dr Józef Polak. On to w 1880 roku z wyróżnieniem ukończył studia lekarskie w Warszawie, a następnie pracował naukowo u boku profesorów Ignacego Baranowskiego i Włodzimierza Brodowskiego.

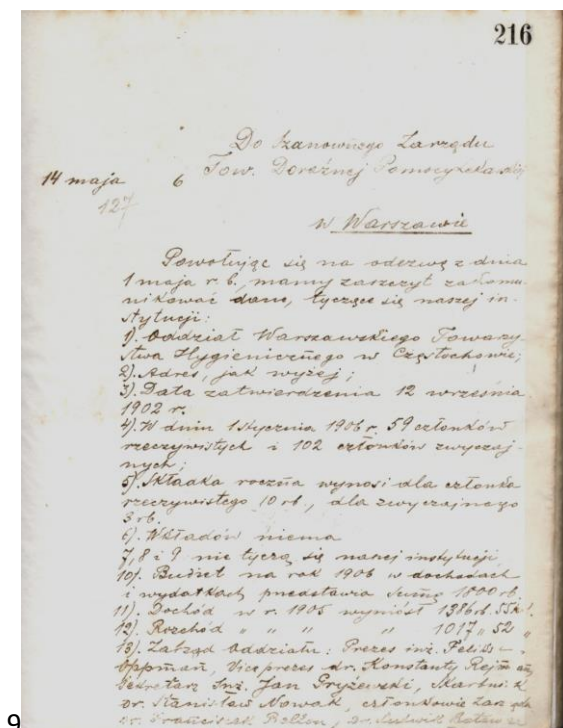
Od początku 1881 do 7 marca 1882 roku prowadził praktykę lekarską we Włoszczowie. 4 kwietnia 1885 roku Główny Zarząd Prasy w Petersburgu zezwolił Józefowi Polakowi założyć w Warszawie czasopismo „Zdrowie” (fot. 1).

Fot. 1. Zdjęcie strony tytułowej miesięcznika „Zdrowie”
Źródło: ze zbioru autorów.

1. Utworzenie Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego w Częstochowie

Encyklopedia Częstochowy dostępna w wersji elektronicznej podaje, że Towarzystwo Higieniczne w Częstochowie jako oddział Towarzystwa Warszawskiego utworzył doktor Władysław Sękowski. Co do daty utworzenia należy oprzeć się o dane z 14 maja w 1906 roku, wymienione w przedstawionym dokumencie numer 127 ze strony 216 (fot. 2).

Fot. 2. Odezwa z 14 maja 1906 roku nr 127, „Do Szanownego Zarządu Towarzystwa Doraźnej Pomocy Lekarskiej w Warszawie”
Źródło: ze zbioru autorów.

Punkt trzeci podaje datę zatwierdzenia 12 września 1902 roku. Ponadto przytacza wszystkie istotne dane personalne i finansowe z początku 1906 roku. Dokument ten jest podpisany „zamaszyście” przez prezesa zarządu inż. Feliksa Oppmana.

Prezentowane w naszym opracowaniu kopie dokumentów pochodzą ze zbioru posiadającego naklejkę „Copie de letters” rok 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908. Jest to kilkaset zszytych i ponumerowanych, a następnie oprawionych kart cienkiego, półprzezroczystego papieru zwanego „japońską bibułą”. Dokument zapisany jest ręcznie, jednostronnie, atramentem w kolorze sepia.

Karty są na papierze w formacie A4. Na nalepce można odczytać pieczęć „Oddział Towarz. Higienicznego Warsz. w Częstochowie”. Nie wszystkie strony są możliwe do odczytania, ale zdecydowana większość jest czytelna.

Językiem korespondencji jest język polski, ale formalnie do urzędów używany był język rosyjski. Pisma w korespondencji zagranicznej są w językach francuskim, angielskim lub niemieckim. Potocznie wychodzącą korespondencję określano nie jako pisma, lecz odezwy. Określenia w tym znaczeniu obecnie się już nie używa.

2. Pierwsza korespondencja z posiadanego zbioru

Nosi ona datę 17 marca 1903 roku i jest skierowana do Rady WTH w Warszawie. Zawarto w niej informację, że na najbliższy Zjazd tutejszy Oddział nie przygotuje referatów i nie może przyjąć udziału w Wystawie, natomiast przedstawia listę tych, którzy udadzą się na Zjazd, oraz tych osób, które powinno się jeszcze zaprosić.

Lista członków, którzy mają udać się do Warszawy na Zjazd: inż. Gryżewski, dr Wrześniowski, inż. Kozłowski, dr Pisarzewski, J. Marczewski (sekretarz Oddziału), z Kłobucka dr Brzozowski, z Będzina dr Dehnel, dr Rejman, lekarz powiatu częstochowskiego. Osoby te po odbytej u nas naradzie będą reprezentowały nasze stanowisko. Ponadto uważamy, że zaproszenie powinien dostać Prezydent Miasta Głazek, inżynier budowniczy Fijałkowski, z Sosnowca dr Czajkowski, dr chemii Berlinerblau, inżynier budowniczy Byszewski, z Będzina dr Królikowski, z Dąbrowy inżynier Kątkiewicz, z Nowo-Radomska dr Gurb ski lekarz powiatowy, dr Rago miejski lekarz, inżynier powiatu Nowo-Radomsk Warchoł.

W korespondencji zawarty jest ogólny zakres działań prowadzonych przez Towarzystwo, podziękowania za otrzymane materiały i informacja o przesłaniu listy członków rzeczywistych uprawnionych do otrzymywania miesięcznika „Zdrowie”. Pismo to jest podpisane przez sekretarza oddziału doktora Marczewskiego.

3. Członkowie WTH w Częstochowie

Zgodnie z zapowiedzią ujętą w pierwszej odezwie z 17 marca, drugie pismo wychodzące do WTH w Warszawie, z 24 marca 1903 roku, zawiera część ogólną oraz listę 94 członków rzeczywistych uprawnionych do otrzymania miesięcznika „Zdrowie”.

Następne pismo, z listą nowych 44 członków rzeczywistych uzupełniającą poprzedni wykaz, datowane jest na 28 marca 1903 roku; 18 kwietnia 1903 roku uzupełnia się listy o 26 członków, a 1 maja 1903 roku wysłana zostaje lista 15 nowo przyjętych członków rzeczywistych. Dnia 10 maja 1903 roku zostaje przesłana lista 15 nowych nowo przyjętych członków, do których należy przestać miesięcznik „Zdrowie”, 27 maja 1903 roku uzupełniono poprzednie listy o siedmiu nowych członków.

W związku z ciągłym uzupełnianiem wykazu osób mających otrzymać miesięcznik „Zdrowie” uporządkowano tę kwestię, wysyłając 1 lutego 1904 roku „zbiorną listę do administracji Zdrowia” w Warszawie, aktualizując ją na rok 1904.

Do administracji Zdrowia w Warszawie.

Lista członków rzeczywistych Oddziału Częstochowskiego Warszawskiego Tow. Higienicznego, którym proszę wysłać miesięcznik „Zdrowie” w roku 1904.

1. Aleksander Austen – Częstochowa Bleszno.
2. Wiktor Adamiecki – Dąbrowa Huta Bankowa.
3. Eugeniusz Arnold – Sosnowiec Sielce.
4. dr Ludwik Batawia – Częstochowa.
5. Stanisław Biernacki – Częstochowa.
6. Bandtke i Iwanicki – Częstochowa.
7. dr Władysław Biegański – Częstochowa.
8. Wł. Bogusławski – Częstochowa Zacisze.
9. dr Wł. Brzozowski – Kłobucko pod Częstochową.
10. dr Józef Brzeziński – Zawiercie.
11. dr Franciszek Bellon – Częstochowa.
12. dr chem. Berlinerblau – Sosnowiec.
13. Adolf Bekker – lek. wet. Sosnowiec.
14. Jan Brzostowski – Sosnowiec Czeladź.
15. Józef Ciechanowicz – Sosnowiec prowizor farmaceutyczny.
16. dr Józef Czajkowski – Sosnowiec.
17. Stanisław Ciechowski – Dąbrowa.
18. Hubert Dębski – Częstochowa.
19. Antoni Długosz – Częstochowa.
20. dr Jan Dehnel – Będzin.
21. inż. Tadeusz Fijałkowski – Częstochowa.
22. Stanisław Fitaszewski – Częstochowa.
23. dr Henryk Fryde – Będzin.
24. ks. Mieczysław Froelich – Sosnowiec Pogoń.
25. Zofia Garztecka – Częstochowa.
26. Włodzimierz Garztecki – Częstochowa.
27. Herman Ginsberg – Częstochowa.
28. prezydent Jan Głazek – Częstochowa.
29. Jan Grossman – Częstochowa.
30. inż. Jan Gryzewski – Częstochowa.
31. dr Ignacy Gurbski – Nowo-Radomsk.
32. dr Kazimierz Giedryk – Kamienica Polska, Stacja Poraj.
33. Ludwik Ginsberg – Sosnowiec.
34. Bronisław Gadomski – Sosnowiec Sielec.
35. Mieczysław Grabiński – Dąbrowa.
36. Felicjan Gadomski – Dąbrowa Red...
37. Stanisław Gadomski – Sosnowiec Zagórze.
38. Alfred Hantke – Częstochowa Raków.

39. ks. Wojciech Helbich – Częstochowa.
40. Hłasko – Dąbrowa Huta Cynkowa.
41. Janusz Franciszek – Sosnowiec Pogoń.
42. dr Leopold Kohn – Częstochowa.
43. inż. Wład. Kozłowski – Częstochowa.
44. Jan Karwaciński – Sosnowiec Dąbrowa Górnicza.
45. Stanisław Kaliński – Żąbkowice.
46. Lucjan Kreczmar – Sosnowiec Pogoń.
47. inż. Stanisław Kontkiewicz – Dąbrowa kop. Flor.
48. Antoni Kurzyńska – Sosnowiec.
49. dr Julian Kołodzki – Sosnowiec.
50. dr Królikowski – Będzin.
51. dr Mieczysław Kwiecień – st. Granica Niemce.
52. Marya Legis – Częstochowa.
53. dr Lewenstein – Zawiercie.
54. dr Artur Likiernik – Sosnowiec Radocha.
55. Jan Lipski – Sosnowiec fabr. Hulschynskiego.
56. Józef Małkowski – Częstochowa.
57. dr Józef Marczewski – Częstochowa.
58. dr Józef Markusfeld – Częstochowa.
59. Henryk Marcusfeld – Częstochowa.
60. Ludwik Mężnicky – Częstochowa.
61. Stanisław Mikuliński – Zawiercie.
62. dr Ignacy Majkowski – Częstochowa Raków.
63. Fabryka Motte i ska – Częstochowa.
64. dr Wincenty Morozewicz – Nowo-Radomsk.
65. inż. Stefan Mierzejewski – Dąbrowa kop. Mortimer.
66. dyr. Salezy Majmon – Sosnowiec.
67. Jan Meyerhold – Sosnowiec.
68. dyr. Waldemar Mauve – Sosnowiec.
69. ks. Władysław Musielewicz – Sosnowiec.
70. Mroczkowski – Sosnowiec.
71. Stefan Małkowski – Sosnowiec.
72. Piotr Mazurkiewicz – Sosnowiec kop. Czeladź.
73. dr Maria Mendelsohn – Sosnowiec.
74. Młotkowski – Sosnowiec Sielce.
75. Maurycy Neufeld – Częstochowa.
76. dr Stanisław Nowak – Częstochowa.
77. inż. Nowacki – Nowo-Radomsk.
78. dr Jakub Neufeld – Sosnowiec.
79. Piotr Nazarewicz – Sosnowiec kop. Czeladź.
80. Bernard Oppenheim – Sosnowiec.
81. Maurycy Oppenheim – Sosnowiec.
82. adw. Stanisław Paciorkowski – Częstochowa.
83. ks. Jan Patorski – Częstochowa św. Barbara.
84. dr Józef Pietrasiewicz – Częstochowa.

85. dr [Gracjan] Pisarzewski – Częstochowa.
86. Fabryka Peltzer et Fils – Częstochowa.
87. inż. Aleksander Poznański – Częstochowa.
88. dr Józef Przeworski – Częstochowa.
89. Feliks Pruffer – Częstochowa.
90. dr Puterman – Częstochowa.
91. dr Podczarski – Sosnowiec.
92. dr Paschalis – Dąbrowa.
93. Lucjan Paszkiewicz – Sosnowiec.
94. dr Piotr Pierwocha – Sosnowiec huta Katarzyna.
95. ks. Przeor Euzebiusz Rejman – Częstochowa.
96. dr [Konstanty] Rejman – Częstochowa.
97. dr [Karol] Rozenfeld – Częstochowa.
98. dr Rago – Nowo-Radomsk.
99. Stanisław Reicher – Sosnowiec.
100. Rosengarten – Sosnowiec Bank Handlowy.
101. dr Maksymilian Rajcher – Sosnowiec.
102. dr Rudolf – Sosnowiec.
103. Alfons Rogalski – Sosnowiec.
104. Aleksander Reizacher – Sosnowiec.
105. inż. Safian – Częstochowa.
106. Antoni Siennicki – Częstochowa.
107. Kazimierz Szwede – Częstochowa.
108. Surzycki Stanisław – Częstochowa Raków.
109. Józef Sieciński – Częstochowa.
110. dr Adam Sterczyński – Dąbrowa.
111. dr Szpyganowicz – Sosnowiec.
112. Aleksander Sofronow – Sosnowiec [prezydent miasta – wpis po rosyjsku].
113. Kazimierz Suchodolski – Sosnowiec Sielce.
114. inż. Ignacy Świętochowski – Dąbrowa.
115. dr Sawicki – Sosnowiec.
116. Ludwik Tarnowski – Częstochowa Stradom.
117. Ignacy Tomczyk – Częstochowa.
118. Edmund Telakowski – Sosnowiec.
119. Józef Tomaszewski – Sosnowiec Czeladź.
120. Eugeniusz Uthke – Sosnowiec.
121. inż. [Karol] Wolfke – Częstochowa.
122. dr Wrześniowski – Częstochowa.
123. inż. Stefan Warchoł – Nowo-Radomsk.
124. dr Wartołowski – Granica.
125. Wiktor Wasiutyński – Dąbrowa.
126. dr M. Wołkowicz – Sosnowiec.
127. dr Wajnzicher – Będzin.
128. Kazimierz Wosiński – Sosnowiec Tow. Sosnowiec.
129. dr Weisman – Sosnowiec.
130. Władysław Wasilewski – Sosnowiec.

131. dr Wł. Wierzbowski – Będzin.
132. Tadeusz Waśniewski – Sosnowiec Sielce.
133. Teofil Waligórski – Sosnowiec.
134. dr Wieczorkiewicz – Dąbrowa.
135. Felician Woźniczko – Sosnowiec.
136. dr Zieleniewski – Sosnowiec.
137. dr Żołędziowski – Dąbrowa.
138. Kazimiera Garbalska – Częstochowa.

Listę podpisał dr [Ludwik] Batawia.

Lista ta była także uzupełniana 28 kwietnia 1904 roku, i tak: „dr. Kozłowskiemu z Dąbrowy i Franciszkowi Jowszycowi lek. wet. w Będzinie” polecono wysyłanie miesięcznika „Zdrowie” od numeru pierwszego; natomiast 29 czerwca 1904 roku poproszono o zaprzestanie wysyłania miesięcznika „Zdrowie” doktorowi Przyradzkemu z Gidel, nie wchodził on bowiem w skład rzeczywistych członków Towarzystwa. Obydwie te korespondencje podpisał doktor Batawia.

4. Siedziba Towarzystwa

Siedzibą WTH w Częstochowie był dom p. Tomczyka w I Alei nr 7. Tam odbywały się posiedzenia zarządu (strona 71, pismo z 5 października 1905 roku). Lokal wspólnie użytkowały trzy organizacje: WTH w Częstochowie, Towarzystwo Lekarskie w Częstochowie oraz Towarzystwo Dobroczynności dla Chrześcijan. Aktywna działalność odczytowa prowadzona przez WTH oraz otwarcie tam laboratorium chemicznego skłoniło zarząd do podjęcia działań mających na celu zmianę lokalu na dogodniejszy.

Lokum to kosztowało najemników 500 do 520 rubli rocznie, z czego WTH płaciło 250. Następnie wytypowano dwie nowe lokalizacje – dom p. Lubczyńskiego z czynszem 600 rubli i dom p. Lamparskiej z czynszem 520 rubli z kontraktem tylko na 2 i pół roku. Do kosztów najmu należało doliczyć ogrzewanie i oświetlenie. Ze zmiany lokum po jakimś czasie wycofano się. Dowodzi tego zapis z 16 stycznia 1906 roku do Towarzystwa Lekarskiego mówiący, że zarząd WTH w związku ze zmieniającymi się warunkami 19 grudnia 1905 roku postanowił, aby nie zmieniać siedziby lokalu na nowy, tylko nadal użytkować wspólnie lokal przy ul. Tylnej. Wiadocześnie wejście do WTH było od Alei i od ulicy Tylnej, czyli obecnie Katedralnej.

5. Otwarcie Muzeum Higienicznego w Częstochowie przy ulicy Wieluńskiej 28

Częstochowa z racji pielgrzymowania szerokiej rzeszy Polaków na Jasną Górę była bardzo atrakcyjnym miejscem do zorganizowania stałej ekspozycji propa-

gującej zdrowe życie. Przybywający pątnicy mieli możliwość zaznajomienia się naocznie z prawidłowymi warunkami, w jakich powinni żyć. Duży przepływ pielgrzymów gwarantował powodzenie przedsięwzięcia.

Fot. 3. Aktualne zdjęcie budynku dawnego MH na ul. 3 Maja
Źródło: archiwum prywatne autorów.

Decyzją WTH w Warszawie, z dnia 18 czerwca 1905 roku, otwarto uroczyscie przy ulicy Wieluńskiej 28 (obecnie ulica 3 Maja) Muzeum Higieniczne w Częstochowie jako pierwszą taką instytucję w Królestwie Polskim. Muzeum było czynne codziennie – w dni powszednie od godziny 9:00 do 12:00 i po południu od godziny 14:00 do 17:00, w niedzielę i święta od godziny 14:00 do 19:00. Wstęp był płatny i wynosił 5 kopiejek, a stale przebywający tam pracownik mógł oprowadzać zwiedzających.

Z korespondencji z października 1905 roku dowiadujemy się, że p. Safian (maliarnia Markusfelda) za bilety wejściowe od numeru 3001 do 3050 przekazał 2 ruble i 50 kopiejek, a od p. Kohna (papiernia) za bilety od numeru 3101 do 3150 wpłynęły do kasy WTH też 2 ruble i 50 kopiejek. Właściciele wszystkich większych zakładów przemysłowych z Częstochowy i okolic otrzymywali od WTH bilety do Muzeum Higienicznego w celu ich odpłatnego lub nieodpłatnego rozprowadzenia wśród załóg swoich firm.

W korespondencji z 16 grudnia 1905 roku dowiadujemy się, że p. Dłużewski przesyła 5 rubli za bilety do Muzeum Higienicznego.

- Mamy korespondencję od p. Jełowickiego przekazującego 5 rubli za bilety.
- P. Moczarskiego z f. Motte – przekazują skarbnikowi 5 rubli za bilety.
- WP. inż. Rutkowski dyr. cementowni Wrzosowa, powołując się na ustną rozmowę z W. Panem, mam zaszczyt przy niniejszym liście przesłać 100 biletów wejścia do MH mieszczącego się przy ulicy Wieluńskiej 28. Należność 5 rubli. Prezes Zarz. Oppman.
- WP. Austen. Załączając przy niniejszym liście odezwę rozesłaną do wszystkich miejscowych zarządów fabryk, mamy zaszczyt uprzejmie prosić W. Pana o poparcie przed Za-

rzędem fabryki Bieżno punktu 3 naszej odezwy, w sprawie nabycia pewnej ilości biletów wejścia do Muzeum w celu ofiarowania takowych pracownikom fabrycznym. Prezes Zarządu F. Oppman.

Takich wpisów jest więcej, jednak niska frekwencja w okresie jesienno-zimowym zmusza Zarząd WTH do wystąpienia z wnioskiem do Rady WTH w Warszawie o zamknięcie Muzeum w dni powszednie w okresie, kiedy nie ma pielgrzymek na Jasną Górę. 18 października 1905 roku (strona 84) pada tu sugestia w korespondencji z Radą w Warszawie.

Podając, że frekwencja wynosi od dwóch do czterech osób dziennie, Zarząd WTH w Częstochowie na posiedzeniu 28 września 1905 roku zaproponował zamknięcie Muzeum od 1 listopada do 1 maja prócz niedziel i świąt.

Należy przypuszczać, że wniosek w Warszawie został zaakceptowany. Zarząd częstochowski WTH aktywnie działał na rzecz uatrakcyjnienia i wzbogacenia zasobów Muzeum Higienicznego. W zachowanej korespondencji z doktorem Dłuskim z Zakopanego czytamy, że zarząd WTH w Częstochowie zwracał się o ekspozycję do Muzeum Higienicznego z dziedziny walki z gruźlicą. Z kolei pani Niedzielska z Ojcowa została poproszona o przekazanie do utworzonego Muzeum Higienicznego zbiorów etnograficznych odziedziczonych po mężu; zaznaczono, że z czasem będzie ono przekształcone w muzeum o ogólniejszym charakterze. Poproszono również o wykaz eksponatów oraz warunki udostępnienia.

Do MH trafiały różnego rodzaju darowizny. Otrzymano m.in. filtry do wody „Delfin” od rozpowszechniającego je domu handlowego. Podano też rekomendację filtrów wystawioną przez laboratorium w Tyflisie. Analiza okazała się jednak nieprawdziwa. Własne zlecone badania w laboratorium Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej dały wynik negatywny, a 23 listopada 1905 roku zwrócono się do Instytutu Higienicznego Uniwersytetu w Pradze o opinię. W tym samym czasie wysłano odezwę do miesięcznika „Zdrowie” o wyjaśnienie przydatności filtrów w dobie panowania cholery.

W korespondencji z 25 lipca 1905 roku dowiadujemy się o prośbie przekazania do MH okazów zafałszowanych lub szkodliwych produktów spożywczych, które posiadał oddział WTH w Łodzi. W tym samym dniu wystosowano podziękowanie do doktora Puławskiego w Nałęczowie za otrzymane modele kąpeli ludowych im. Bolesława Prusa. Jednocześnie przesłano kopie niektórych tablic z MH w Częstochowie do umieszczenia ich w Nałęczowie. Doktorowi Molewskiemu z Nałęczowa dziękuje się za dwa modele chat włościańskich z okolic Nałęczowa, które otrzymało MH. W korespondencji znajdujemy ponadto, na stronie 82, Odezwę do Warsztatów Rzemieślniczych przy Talmud-Tora za przekazanie do MH „ławki szkolnej higienicznej”. Pismo podpisali Prezes F. Oppman i sekretarz Gryżewski.

6. Prowadzone odczyty

Pomieszczenia WTH w kamienicy p. Tomczyka przy Alei 7 nie nadawały się do organizowania odczytów skupiających większą liczbę słuchaczy. 16 września 1905 roku skierowano do Zarządu Stowarzyszenia Śpiewaczego „Lutnia” zapytanie: „Na jakich warunkach WTK może korzystać z sali Stowarzyszenia. Odczyty od jesieni byłyby w niedzielę i święto o 4 po południu i ilustrowane za pomocą latarni czarnoksięskiej”. Podpisał to Prezes Zarządu Oppman i sekretarz Gryżewski. Lokal ten znajdował się w dogodnym miejscu, ponieważ był to róg ulicy Dojazd (obecnie ulica Piłsudskiego) i Alei.

Z korespondencji z 14 lutego 1906 roku do Zarządu Stowarzyszenia Śpiewaczego „Lutnia” dowiadujemy się, że 18 lutego 1906 roku o godzinie trzeciej po południu (niedziela) odbyło się posiedzenie członków Oddziału WTH. Jednocześnie przekazano 10 rubli *a konto*. Poproszono też o polecenie ogrzania sali we wskazanym termin oraz o pisemne potwierdzenie warunków wynajmu sali. Prośbę podpisał prezes F. Oppman. Problemem w wynajętej sali było też oświetlenie. W korespondencji wielokrotnie przewija się stwierdzenie, że: „Oświetlenie załatwi f. Rydzewski i Apanowicz i rozliczymy się po kilku odczytach, a opalenie za pieniądze WTH załatwia Lutnia”.

Z korespondencji z 6 maja 1906 roku (strona 212) do Zarządu Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej dowiadujemy się o tematyce odczytów. Wśród nich są higiena, anatomia, fizjologia ciała ludzkiego, a ponadto z dziedziny kultury: „O Arturze Bocklinie”, „O Grotgerze”, „Organizacja oświaty ludowej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej”, „O znaczeniu higienicznym i sanitarnym miast”, „O promieniach Roentgena”, „O telegrafii bez drutu”, „O radzie”, „O komórcie”, „O współżyciu w przyrodzie (symbioza)”.

Przygotowano także wystąpienie do władz guberni o zgodę na odczyty z dziedziny geologii, fizyki, itp. W związku z tym, że Zarząd Kasy dysponował funduszami na cele kulturalne, zaproponowano zakup klisz do latarni czarnoksięskiej. Byłyby one albo własnością Kasy, albo Towarzystwo przekazałoby pewną liczbę biletów wstępu do dysponowania lub sprzedaży po zmienionej cenie. Wymieniono kwotę od 100 do 150 rubli.

Z materiałów dowiadujemy się, że na każdym odczycie w sali „Lutni” znajdowało się około 220 osób, gdy tymczasem miejsc siedzących było tylko 180. Wstęp kosztował 5 kopiejek.

W korespondencji wielokrotnie wymieniane są ciekawe tematy odczytów. Każdy odczyt musiał być zatwierdzony przez cenzurę i mieć zgodę Zarządu Guberni w Piotrkowie Trybunalskim. W tym celu domagano się od prelegentów przesłania rękopisów do akceptacji, a zgody nie zapadały zbyt szybko.

Wśród korespondencji natrafiliśmy na bardzo ciekawe pismo z 13 marca 1906 roku (strona 139), w którym W. Jakobson z Piotrkowa zwracał się z prośbą: „Kochany Tadeuszu. Proszę o poparcie dla zgody na kilka odczytów w TH w Częstochowie, o które wystąpiliśmy do rządu w Guberni. Gryżewski”. Widzimy zatem, że członkowie zarządu wykorzystywali prywatne znajomości dla poparcia działalności WTH.

Z korespondencji wybraliśmy tematy, które były przedmiotem odczytów:

- 19 lutego 1906 roku, Aleksander Austen – „Zabytki dawnej sztuki polskiej i o muzeach, które je gromadziły”;
- 6 marca 1906 roku, doktor Lowenstein z Zawiercia – „Medycyna i higiena ludowa w Mandżurii”;
- 16 kwietnia 1906 roku, dr Nowak – „O alkoholizmie”;
- 30 kwietnia 1906 roku, dr Augustyn Wróblewski – „O walce z alkoholizmem”;
- 4 maja 1906 roku, dr Nowak – „O nikotynizmie”;
- 5 maja 1906 roku, dr Marczewski – „O budowie oka i jaglicy”;
- 5 maja 1906 roku, doktor Michałowicz – „O odzieży i higienie skóry”;
- 16 września 1906 roku – „O samorządzie miejskim i ziemskim w związku z higieną”.

Do większości odczytów ilustrowanych obrazem z rzutnika (epidiaskopu), zwanego latarnią czarnoksiężską, klisze sprowadzano z całej Europy. Ciekawostką techniczną jest to, że źródłem światła w tym urządzeniu był palnik spirytusowy (3 marca 1906 r., strona 130 – W. P. Warecki – zwrot palnika spirytusowego do latarni projekcyjnej). Głównym dostawcą była firma „Sabatowski” z Kijowa, ul. Lwowska 19, w której wielokrotnie zamawiano duże ilości klisz. Sprowadzono także materiały do odczytów z firmy Verlag der k.k. Hof- und Staatsdruckerei in Wien. Paczki przychodziły do Herbów na adres: F. Silber, Herby, Preus, skąd je odbierano do Częstochowy. Zwracano się także do firm w Londynie, Sztokholmie czy do Błękitnego Krzyża w Paryżu z prośbą o materiały uatrakcyjniające odczyty oraz plansze do MH.

Z biegiem czasu odczyty organizowano nie tylko w Częstochowie. I tak 2 maja 1906 roku (strona 196) zwrócono się do doktora Kazimierza Giedryka w Kamienicy Polskiej, członka WTH, o poparcie przy organizowaniu na miejscu odczytów. Wystąpiono także do Daniłowskiego i Mossakowskiego, a 17 maja 1906 roku – do inż. S.W. Surzyckiego, dyrektora Huty Częstochowa. Zgodnie z ustaleniami odczyty miały się odbywać w hali robotniczej, co niedziela, o 8 wieczorem. 11 czerwca 1906 roku zwrócono się do doktora Ignacego Gurbkiego w Nowo-Radomsku z przekazem, że w porozumieniu z panami Warchołem i doktorem Rago powinni oni utworzyć komitet do organizowania odczytów na miejscu, a do czasu jego utworzenia – będą wspierani prelegentami z Częstochowy.

Dotychczasowe korzystanie z sali „Lutni” kończyło się 14 maja 1906 roku (strona 209, z 5 maja 1906), gdyż Towarzystwo Śpiewacze musiało opuścić ten lokal. Wszystkie zapowiedziane odczyty odbywały się codziennie do tego czasu. Informację tę przekazano do „Wiadomości Częstochowskich” celem jej opublikowania.

7. Walka z epidemią cholery i ospy

Wiek XIX był czasem, kiedy na ziemiach polskich okresowo występowały epidemie cholery. Między 1831 a 1905 rokiem tylko na ziemiach Królestwa Kongresowego zachorowało 473 190, a zmarło 204 357 osób¹.

W Częstochowie z tego okresu pozostały ślady w postaci cmentarza cholerycznego przy ulicy Zamiejskiej na Stradomiu oraz Trzech Krzyży u zbiegu alei Jana Pawła II i ulicy Warszawskiej. Jeszcze pod koniec lat 50. ubiegłego wieku, na początku alei Henryka Sienkiewicza, po stronie lewej (idąc na Jasną Górę), stał drewniany krzyż z napisem „Boże, zachowaj nas od cholery 1895 r.”. Po przebudowie parku stoi tam krzyż metalowy.

W korespondencji WTH w Częstochowie nie napotkaliśmy na informacje o zachorowaniach na tę chorobę, jednak wielokrotnie wymieniana jest sprzedaż broszury: *W obliczu cholery*, doktora Polaka (na przykład 26 lipca 1905 roku – 100 egzemplarzy za 2 ruble) czy wpłata wójta gminy Zamość za tę samą publikację. 24 sierpnia 1905 roku lub 29 września 1905 roku dokonano dwóch wpłat za zamówienie po 25 egzemplarzy, od doktora Kohna oraz p. Koczalskiego. Z korespondencji z księgarnią K. Idzikowskiego dowiadujemy się o negocjacjach zakupu 1000 egzemplarzy wskazówek doktora Józefa Idzikowskiego *Jak walczyć z cholera*.

Wiele też odczytów było poświęconych temu problemowi. Cytowana już wcześniej korespondencja z 14 maja 1906 roku do „Wiadomości Częstochowskich” donosi o darmowych szczepieniach przeciwko ospie:

Od poniedziałku 7 maja grono pań pod egidą oddziału Tow. Higienicznego i pod kierunkiem doktorów rozpoczyna w lokalu Tow. Dobr. dla Chrześcijan (Dojazd 17) bezpłatne szczepienia ospy. codziennie (oprócz niedziel i świąt) od godziny 10 rano do godziny 2 p.p.

8. Działania na rzecz poprawy stanu sanitarnego Częstochowy i okolic

Odezwa z 29 września 1905 roku:

Do WP. J. Głazka Prezydenta m. Częstochowy. Wobec cholery istniejącej w naszym kraju i w uznaniu pożytku działalności komisji sanitarnej miasta, powołanej do życia przez Wiel-

¹ R. Talewski, *Epidemia cholery na Podhalu w 1873 roku*, „Archiwum Historii Medycyny” 1978, nr 41, s. 101–108.

możnego Pana w pierwszej połowie r. b., mamy zaszczyt zwrócić się do Niego z prośbą, czy by nie miał za stosowne w dalszym ciągu zwoływać posiedzenia tej komisji. Będąc w przekonaniu o gorliwych Jego zabiegach w celu uzdrowienia miasta, pozostajemy. Prezes F. Oppman, Czł. Zarządu Sekretarz J. Gryzewski

Odezwa z 5 października 1905 roku:

WP. Głazek, Prezydent Miasta.

Dzisiaj o godzinie 8 ½ wieczorem odbędzie się w lokalu Oddziału (1 Aleja nr 7, d. W. Tomczyka) posiedzenie członków Zarządu z zaproszonymi członkami Oddziału w sprawie opracowania referatu o stanie sanitarnym miasta Częstochowy. O przybycie na to posiedzenie uprzejmie prosi Szanownego Pana. Prezes Zarządu F. Oppman

W zachowanej korespondencji z 22 lipca 1905 roku czytamy:

Szanowny Panie [...] mamy zaszczyt zakomunikować, iż chętnie służyć będziemy wskazówkami przy projektowanej budowie kąpeli ludowych w majątku Żłoty Potok...

3 maja 1906 roku w piśmie do WP. Reszke:

W odpowiedzi na list WP. z dnia 20 marca 1906 roku stosownie do postanowienia Zarządu Oddziału mamy zaszczyt zakomunikować WP., co następuje:

1. Instytucja społeczna, jaką jest Muzeum Higieniczne, nie może być oddaną pod kierunek jednostki, a musi pozostawać pod kierunkiem Towarzystwa, któremu została oddana.
2. Propozycja W. Pana co do współpracownictwa z nami w kwestii dalszego rozwoju Muzeum z chęcią jest przez nas widziana.
3. W tym celu proponujemy W. Panu zapisanie się na listę członków rzeczywistych naszego oddziału. Oczekując odpowiedzi, pozostajemy dla Pana z prawdziwym szacunkiem.

Prezes Zarządu F. Oppman.

9. Kontakty z prasą

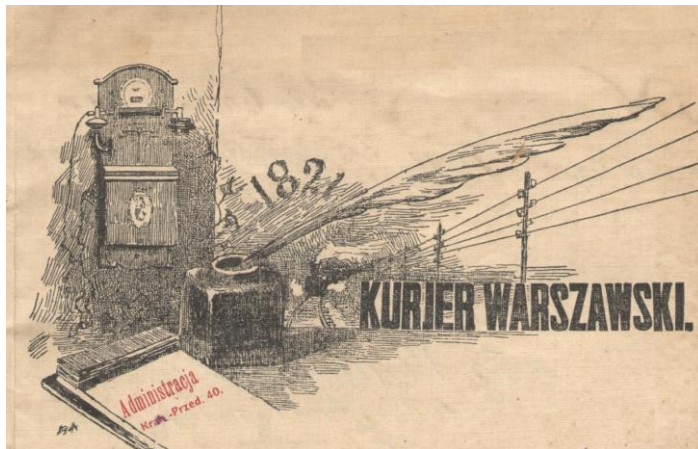
Początkiem działania WTH w Warszawie było wydawanie miesięcznika „Zdrowie” i kolportowanie go wśród swoich członków. Lokalnie Wiadomości Częstochowskie” służyły do przekazywania informacji o odczytach, zebraniach i szczepieniach.

W korespondencji z 5 października 1905 roku zawarta jest informacja, że brat prezesa zarządu WTH w Częstochowie, znany literat Or-Ot, redaktor „Wędrowca”, zamierza umieścić zdjęcia Muzeum Higienicznego w swoim piśmie. Prezes inżynier Feliks Oppman prosi Kazimierza Rakowieckiego o przestanie kliszy na adres brata – Artura Oppmana (Warszawa, ulica Żłota 29).

16 października 1905 roku

„W. A. Austen, ulica Żurawia 21–26, Warszawa. Prośba o przybycie na wieczór literacki, z którego dochód przeznaczony na zmniejszenie deficytu Muzeum

Higienicznego”. Udział w wieczorze literackim zapewnił już Artur Oppman, a z korespondencji z 27 marca 1906 roku do rady WTH dowiadujemy się między innymi, że „Kurier Warszawski” przekazał 7 rubli na Muzeum Higieniczne.

Fot. 4. Papier firmowy „Kuriera Warszawskiego” używany w korespondencji
Źródło: ze zbioru autorów.

10. Problemy finansowe WTH w Częstochowie i sprawa przyszłości Muzeum Higienicznego

Od samego początku, kiedy podjęto w WTH w Warszawie decyzję o utworzeniu Muzeum Higieny Ludowej w Częstochowie, zaczęły się problemy natury finansowej. Utrzymanie MH pociągało za sobą koszty, które zobowiązały się dźwigać solidarnie wszystkie oddziały WTH, lecz nigdy nie było to przestrzegane. Składka roczna Oddziału była dobrowolna i wynosiła 50 lub 25 rubli rocznie.

Z korespondencji z 25 lipca 1905 roku dowiadujemy się, że oddział WTH w Częstochowie zadeklarował składkę w wysokości 100 rubli rocznie. W tym samym piśmie do TH w Warszawie odnotowuje się, że: „oczekuje kwot zadeklarowanych przez inne oddziały”.

5 października 1905 roku – początkowe problemy nie wstrzymują starań o place pod zabudowę nowo projektowanego Muzeum, o czym sygnalizuje się w tej odezwie.

16 października 1905 roku do kaliskiego oddziału WTH – podziękowanie za 25 rubli składki na MH.

18 października 1905 roku:

Do Zarządu Sekcji Oddziału Częstochowskiego WTH w Sosnowcu. W związku z otwarciem MH, wszystkie Oddziały i Sekcje zobowiązywały się ułożyć fundusze. Proszę o skreślenie składki i szybkie jej przesłanie, bo nasze fundusze się wyczerpały.

24 października 1905 roku:

Do Zarządu Sekcji Oddziału Częstochowskiego WTH w Sosnowcu. Relacje z sekcją w Sosnowcu są nienormalne, w związku z czym proponuje się utworzenie specjalnego, niezależnego od Częstochowy, Oddziału w Zagłębiu. Podpisano Prezes F. Oppman.

12 lutego 1906 roku:

Do zarządu sekcji Oddziału Częstochowskiego WTH w Sosnowcu. Podaję, że deficyt finansowy MH za rok 1905 wynosi 300 rubli. Oczekuję uregulowania składek 50 rubli za rok ubiegły.

12 lutego 1906 roku:

Do Zarządu Oddziału WTH w Lublinie. Nie otrzymaliśmy składki na MH za rok 1905. Deficyt wynosi 300 rubli.

Składkę uregulowali jedynie członkowie WTH z Kalisza.

15 lutego 1906 roku: doktor Małkowski Nowy Świat 7. Informacja, że tylko pieniądze z oddziałów nie wpływają i od roku 1905 MH będzie miało osobno ksiązkę rachunkową, (dotychczas miało razem z WTH w Częstochowie).

14 marca 1906 roku: WP. Rakowiecki w Warszawie. Przekazywana jest do Warszawy informacja, że Magistrat w Częstochowie przygotowuje odpowiedź odnośnie do miejsca pod planowane nowe Muzeum Higieniczne. Pierwsza wersja to dzierżawa na 20 lat, potem dalsza dzierżawa lub wykup w cenie po rublu za łokieć. Proponuje się też, że z Warszawy powinien przyjechać doktor Chełchowski i złożyć wizytę w Magistracie.

23 marca 1906:

Zarząd WTH w Łodzi 50 rubli na MH otrzymaliśmy.

27 marca 1906 roku:

Do Rady WTH w Warszawie. Rozliczenie i prośba o przestanie pieniędzy, które otrzymało MH między innymi od Oddziału w Kielcach i „Kuriera Warszawskiego”.

4 kwietnia 1906 roku:

Do Sekcji Sosnowieckiej Oddziału Częstochowskiego WTH. Oddawca pisma p. Tenisow upoważniony jest do otrzymania 100 rubli, które Oddział zalega ze składką na MH.

6 kwietnia 1906 roku:

Sosnowiec WP. Jan Pawłowicz ulica Starososnowiecka, d. W. Podlewskiego obok apteki. Pieniądze z poprzedniej odezwy nie zostały przekazane. Prezes F. Oppman proponuje spotkanie w Częstochowie lub w Sosnowcu w powyższej sprawie.

18 kwietnia 1906 roku:

Do Oddziału Banku Handlowego Warszawskiego w Częstochowie. Prosimy o wypłacenie procentów należnych od złożonych depozytów listów zastawnych m. Warszawy.

18 kwietnia 1906 roku:

Oddział WTH w Kaliszu. Prośba o przestanie składki rocznej na MH.

18 kwietnia 1906 roku:

dr Chelchowski w Warszawie. Na rzecz MH należy się do początku roku 1906 z rachunku WTH w Warszawie 113 rubli i 50 kopiejek. Deficyt w wydatkach na MH wynosi 511 rubli częściowo pokrywany z własnych funduszy, ale brakuje jeszcze około 200 kilkadziesiąt rubli.

1 maja 1906 roku:

Do Sz. Rady WTH. Powołując się na odezwę z dnia 30 kwietnia 1906 roku za N 112, mam zaszczyt zakomunikować, iż stosownie do ustnego porozumienia się ze mną Rada miała posyłać oprócz rb. siedemnastu jeszcze i ratę za kwartał pierwszy wynoszącą 125 rb., tj. razem rubli 142. O przestanie tej sumy uprzejmie prosimy. Prezes Zarządu F. Oppman.

Pokazany powyżej zbiór korespondencji daje nam wgląd w całokształt problemów, z jakimi borykał się Zarząd WTH w Częstochowie. Przy ciągłym deficycie funduszy potrafiło prowadzić akcje propagowania oświaty sanitarnej. Uruchomiono całe grono wpływowych ludzi będących decydentami lokalnego przemysłu na rzecz działania w interesie społeczeństwa.

Należy podkreślić także, że wszystko to odbywało się w kraju zniewolonym przez zaborcę, który używał liczego aparatu administracyjnego do utrudniania i niedopuszczania do jakichkolwiek zmian. Mamy tym samym obraz świadomej inteligencji polskiej, która mimo wieku rusyfikacji i wynaradawiania potrafiła działać na rzecz społeczeństwa polskiego.

Bibliografia

„Copie de letters” rok 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908.

Talewski R., *Epidemia cholery na Podhalu w 1873 roku*, „Archiwum Historii Medycyny” 1978, nr 41, s. 101–108.

Początki działalności Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego w Częstochowie w latach 1903–1906 w oparciu o zachowaną korespondencję

Streszczenie

Artykuł prezentuje początki działalności Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego w Częstochowie. Zaprezentowany został skład personalny oddziału oraz kierunki jego działania. Przedstawia problemy, z jakimi borykali się członkowie Muzeum Higienicznego podczas organizo-

wania pierwszego tego rodzaju przedsięwzięcia w Królestwie Polskim. Obrazuje świadomość społeczną pewnej grupy inteligencji.

Słowa kluczowe: Muzeum Higieniczne w Częstochowie, Oddział Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego w Częstochowie.

The beginnings of the Warsaw Hygienic Society in Czestochowa in the years 1903–1906 based on the surviving correspondence

Summary

The article presents the beginnings of the activity of the Warsaw Branch of the Hygienic Society in Czestochowa. It presents the personnel composition of the branch and the directions of its activity. It presents the problems which the members of the Hygienic Museum had to face while organising the first undertaking of this kind in the Kingdom of Poland. It illustrates the social awareness of a certain group of intelligentsia.

Keywords: Hygienic Museum in Czestochowa, Czestochowa Branch of the Warsaw Hygienic Society.